

Landsman, Rostislav

[Vališka, Juraj. Nemecké nárečie Dobšinej]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1987, vol. 36, iss. A35, pp. 140-141

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100656>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Méně časté jsou rozdíly ve způsobu odvozování (např. proti rozšířeným podobám *rúbač* a *rubár* stojí celosloveneská složenina *drevorubač*). V některých případech se vedle derivací vyskytují i víceméně popisaná pojmenování (např. *ovsienka* x *ovsená slama*).

Jednotlivé mapy ASJ mají přirozeně rozmanitý charakter. Chybí dostatek jasně ohraničených areálů (výjimkou je výrazněji se vydělující východoslovenské území). Časté jsou početné derivace navzájem se proplétající nebo zabírající menší oblasti. Neprekvapuje ani velká pestrost slovtvorných prostředků, zejména u expresív.

Zajímavé zobecňující pohledy přináší mapy syntetické. Zobrazují společné slovtvorné jevy (např. mapa č. 75 zaměřená na sufixy *-áč/-án* ukazuje, že podoby s těmito příponami vytvářejí souvislý areál na středním a západním Slovensku). Tyto mapy také signalizují vztah určitých jazykových jevů k ostatním slovenským jazykům.

Atlas slovenského jazyka III zaplňuje mezeru v dosavadním poznání slovenských dialektů. Jeho velikou předností je především bohatost jazykového materiálu. Přináší mnohdy zcela nové poznatky o členění slovenských nářečí. Tyto informace mají význam nejen pro studium dějin slovenského jazyka, ale i pro poznání jazykové diferenciacie slovenské pospolitosti. Zároveň poukazují na vztah slovenštiny k ostatním slovenským jazykům. Třetí svazek ASJ bude tedy pro své kvality vítaným zdrojem poučení nejen pro odborníky, ale i pro ostatní veřejnost.

Zuzana Macháčková

Juraj Valiska: Nemecké nárečie Dobšinej. Rimavská Sobota 1980, 312 str.

V edici Gemerské vlastivedné pohľady vyšla pozoruhodná kniha Juraje Valisky Nemecké nárečie Dobšinej. Na základě dvacetiletého výzkumu bulejnerštiny, jak se také německé nářečí Dobšinské podle tamního slova *bulejner* ve významu „který“ za spisovny *welcher, der* nazývá, uvádí autor na pravou míru dosavadní neovrácenosti a rozpory v jednotlivých pracích zabývajících se mluvou této oblasti a polemizuje zejména se závěry E. Schwarze a J. Luxe. Základní chybou Schwarzovou bylo, že si vůbec nevšiml sociologických a kulturních podmínek, které ovlivnily vývoj dobšinského nářečí, u Luxe pak jednostranné tvrzení, že úpadek nářečí byl zaviněn „slovanskou správou“ tamního území.

Valiskova práce je cenná jednak tím, že popis a rozbor nářečí je podán na základě autentického materiálu, získaného magnetofonovými záznamy, jednak tím, že věnuje zvýšenou pozornost vlivům sociálních činitelů, zejména nových sociálních skutečností na vývoj nářečí.

Dnes stojí německé dobšinské nářečí bezprostředně před zánikem, ale příčiny tohoto stavu lze hledat již v 2. pol. 19. století. V té době došlo totiž následkem ekonomického úpadku k velké vlně vystěhovalectví, takže se počet obyvatel snížil na jednu třetinu. Příčiny zániku nářečí nelze vidět v „slovanské správě“ a v údajném zákazu hovořit německy na úřadech, jak uvádí Lux. Vůbec je třeba konstatovat, že se Lux neubrání nacionalistickým tendencím. Kromě toho poskytuje v nářečním lexiku mnoho prostoru vulgárním výrazům, což by mohlo vést ke zkreslení morálního obrazu nositelů nářečí. Lux se dopouští i té chyby, že ovládnutí bulejnerštiny ztotožňuje s příslušností k německé národnosti.

V současné době mluví bulejnerštinou pouze 160 mluvčích a zhruba dalších čtyřicet jí rozumí. Většina mladých lidí ji považuje za anachronismus, pro lidi do 40 let je v podstatě cizím jazykem. Také generaci ve věkovém rozmezí 40–60 let je nářečí víceméně cizí. Aktivními uživateli bulejnerštiny jsou jen obyvatelé nad 60 roků, ale i u nich je užívání nářečí frekventováno přibližně stejně jako užívání slovenštiny. Německé nářečí Dobšinské tedy přestalo plnit své základní komunikativní funkce, nejčastěji se k němu obyvatelé Dobšinské uchylují v situacích afektových.

Z jednotlivých jazykových rovin věnuje autor největší pozornost hláskosloví a tvarosloví. V oblasti hláskosloví vychází ze starohornoněmeckého stavu a na jeho základě vypracovává nesprávné názory E. Schwarze a P. Trosta, že bulejnerština je dialekt „monofongizující“ (oba badatelé předpokládali zánik původních starohornoněm. diftongů *ei, ou, öu*). Pokud jde o konsonantismus, vzhledem k minimu odchylek od

novohornoněmecké situace rozebírá Valiska podrobně pouze druhé posouvání hlásek a bavorskou hláskovou změnu ($v > b$, $b > p$). Na základě výsledků druhého posouvání zařazuje bulejnerštinu jednoznačně mezi středoněmecká nářečí.

V tvarosloví upozorňuje u substantiv na vytváření nové formy gen. pl. všech rodů a gen. sg. feminin. Objevuje se zde koncovka *-ns*, a to nejen u substantiv, ale i u osobních zájmen. V genitivu substantiv nestojí zpravidla člen. Tento nářeční genitivní tvar se vyskytuje paralelně s pravidelnou formou genitivu.

Člen se uplatňuje šíře než ve spisovné němčině (určitý člen stojí i před jmény osob) a od ukazovacích zájmen se liší redukovanou formou (*dr * dear*). U vztažných zájmen se často užívá pro všechny rody a pády jediného tvaru *bo:s* („was“).

Slovesa se rovněž v mnohém odlišují od spisovné němčiny. V nářečí existují jen tři časy: přezens, perfektum a futurum. Präteritum je doloženo jen u modálních sloves, kde naopak chybí vazba dvou infinitivů v perfektu, a dále u slovesa „být“. Pasivum bulejnerštiny nezná vůbec. Zvratná slovesa mají ve všech osobách morfém *ziç* („se“). Běžná je existence dvojího záporu. Předložky splývají mnohem častěji než ve spisovné němčině se členem (nikdy se nepojí s genitivem), spojek je velmi málo.

O syntaxi a lexiku se autor zmiňuje, jak to bývá v pracích tohoto typu obvyklé, jen velmi stručně. Upozorňuje zejména na volnější slovosled (infinitiv bývá na libovolném místě, sloveso na počátku hlavní věty) a na časté porušování větného vzorce. Dále konstatuje četné shody se slovenštinou, projevující se nejvíce v lexiku. Zejména v posledních letech proniká do bulejnerštiny mnoho slovakismů (např. *buræen* „bourat“) a vzhledem k tomu, že je nářečí neumí foneticky ani gramaticky zpracovat, objevují se v původním hláskovém stavu s pouhým mechanickým přidáním infinitivní koncovky *-en* nebo členu (např. *dr su:bor*).

Všechny tyto znaky, doložené v závěru knihy bohatým materiálem nářečních ukázek a shrnuté v německy psaném resumé, dávají tušit, že dialekt bude nakonec slovenštinou vytlačen a zanikne. Zejména z tohoto důvodu má Valiskova kniha, podávající ucelený obraz nářečí Dobšíné a vyvracející některé mylné názory především německých vědců, značný význam. Zabývá se sice nářečím německým, ale je koncipována tak, aby se mohla zařadit i mezi díla, jejichž tématem jsou kontakty mezi jazyky, zejména kontakty mezi nářečím slovenskými (popř. spisovným jazykem slovenským) a nářečím německými.

Rostislav Landsman

